

σωπον δὲν δύναται νὰ ἐπιφανῆ τὸ ἐρύθημα τῆς αἰσχύνης, ὁ δυνάμενος ν' ἀρυσθῆ ἐκ τῶν πράξεων τῶν προγόνων αὐτοῦ φρόνημα καὶ θάρρος, νὰ συνεχίσῃ τὸ ἔργον αὐτῶν, εἰ δυνατόν δὲ νὰ τὸ βελτιώσῃ καὶ νὰ τὸ μεγαλοποιήσῃ.

Σύγχρονος συγγραφεὺς ἀπεφήνατο : « Εὐτυχεῖς οἱ λαοί, οἱ στερούμενοι ἱστορίας ». Παρὰ πολλῶν ἐθαυμάσθη τὸ λόγιον τοῦτο. Λαός, ἐστερημένος ἱστορίας, μὴ ἔχων τι γενναῖον ν' ἀναφυλλίσῃ ἐν τοῖς χρονικοῖς τῶν προγόνων αὐτοῦ, δὲν ἔχει μὲν ἄξιόν τι λόγου νὰ μιμηθῆ, οὐχ ἥττον εὐρίσκεται εἰς τὸ εὐχάριστον σημεῖον, ἀντὶ νὰ ἐπικαλῆται ἐπὶ ματαίῳ πατραγαθίας, αὐτὸς νὰ δημιουργήσῃ τὸ ἱστορικὸν αὐτοῦ ὄνομα.

Ἴσως ἀληθὲς εἶνε τοῦτο ἐνίοτε. Ὡς συμβαίνει παρὰ τοῖς ἀτόμοις, οὕτω καὶ παρὰ τοῖς λαοῖς. Οἱ μὴ δυνάμενοι νὰ ἐπιδείξωσιν ἐν τῷ γενεαλογικῷ αὐτῶν βιβλίῳ πατραγαθίας, οἱ ἐστερημένοι ὀνόματος καὶ ἱστορίας, ἐργάζονται συνήθως μετὰ μείζονος ζήλου πρὸς σύνταξιν χρυσοῦ καὶ καινοφανοῦς εὐγενείας αὐτῶν βιβλίου. Ἀλλὰ δὲν παρακωλύονται τὸ παράπαν καὶ οἱ λαοί, οἱ ἐξηυγενισμένοι ἤδη ἀπὸ αἰώνων, νὰ ὀλιγωρήσωσι τοῦ παρελθόντος αὐτῶν, κατατριβόμενοι περὶ ἄστοχα καὶ ἐπιβλαβῆ ἀντικείμενα. Καὶ ἂν μία, ἢ δύο, ἢ πλείονες γενεαὶ ἤθελον παραμελήσῃ ἐπὶ καιρὸν τὰ σοβαρὰ αὐτῶν καθήκοντα, ἂν ἤθελον ἐκτραπῆ τῆς ὑπὸ τῶν προγόνων χαρᾶχθείσης τρίβου, ἐλεύσεται γενεά, μᾶλλον κατανοοῦσα τὰς ὑποχρεώσεις αὐτῆς, συνεχίζουσα καὶ συμπληροῦσα τὸ ἔργον τῶν προγόνων. Πολλῶν τοιούτων παραδειγμάτων μνημονεύει ἡ ἱστορία. Ὑπῆρξαν λαοί, καταπεσόντες ἕνεκα τῶν ἰδίων ἀτυχεσιῶν, ἢ ἄλλων ἱστορικῶν αἰτίων· ἀλλ' ἀνέστησαν αὐθιγὰ μετὰ τῆς αὐτῆς συνειδήσεως καὶ τῶν αὐτῶν πόθων τὴν συνέχισιν τοῦ ἔργου τῶν προπατόρων.

Ὑπάρχει ἐν τῇ συνειδήσει καὶ τῇ ψυχῇ τοῦ ἀνθρώπου

καὶ αὐτοῦ τοῦ εὐτελεστάτης συστάσεως ὄντος, πρῶτον τε συναίσθημα, καθ' ἑκάστην στιγμὴν ἐκδηλούμενον ἐπὶ τῇ μνήμῃ τῶν προγόνων. Ὅσον καὶ ἂν ἔπεσεν οὗτος, ὅσον καὶ ἂν φέρῃ ἀναξίως τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα, ἐκδηλοῦνται στιγμαὶ ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ, καθ' ἃς αἰδεῖται ἑαυτόν, ἀναμιμνησκόμενος τοῦ παρελθόντος τῆς οἰκογενειακῆς αἵγλης. Πόσοι τοιοῦτοι ἐσώθησαν καὶ ἀνέζησαν ἀπὸ τῆς καταπτώσεως, εἰς ἣν ἐπὶ τινὰ καιρὸν περιῆλθον!

Ὅτι συμβαίνει ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἀτόμου, τοῦτο καὶ ἐν τῷ τοῦ λαοῦ. Ἡ παράδοσις τῶν προγόνων καθίσταται ἰσχυρὰ δι' αὐτὸν ἰδέα, τὸ παρελθὸν ἐγγυᾶται περὶ τοῦ παρόντος, καθίσταται ἀφετηρία διὰ τὸ μέλλον.

Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἔχει ὑπὲρ πάντα ἄλλον τὸ πλεονέκτημα τοῦτο τῆς πατραγαθίας. Οἱ φθονεροὶ δύνανται νὰ χλευάσωσι τοῦτο, παραβάλλοντες ταύτην πρὸς ἐκείνην τὴν ἱστορικὴν ἐποχὴν, ἀρυόμενοι δ' ἐκ τῆς παραβολῆς ταύτης τὰ πορίσματα αὐτῶν κατ' ἀρέσκειαν. Ἀλλ' ἐν τῇ ἱστορικῇ πραγματικότητι ἡ εὐγένεια αὕτη εἶνε ἀκατάβλητος δύναμις, ἧς ἔμπροσθεν ἐξαναγκάζεται νὰ καμφθῇ καὶ ὁ δυστροπώτατος τῶν σκεπτικῶν καὶ τῶν ἀπαισιοδόξων.

Τὴν εὐγένειαν ταύτην τῶν πατρίων ἀρετῶν ἐπικαλοῦμαι σήμερον ἀδιστακτως. Ἡ ἐπὶ κλησις τοῦ παρελθόντος μὲ ἐνθαρρύνει. Ἄν στερῆται λάμψεως τὸ ἐνεστῶς, ἂν δὲν περιβάλληται διὰ τῆς παλαιᾶς γοητείας, δὲν ἀπελπίζω, οὐδὲ διστάζω. Ἐν τῇ πεποιθήσει ταύτῃ προβαίνω εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῶν ἠθικῶν δυνάμεων τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, οἷαι ἐξεδηλώθησαν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους αὐτοῦ, καὶ δι' ὧν ἐπέβαλεν οὗτος ἐπὶ τῶν μετὰ ταῦτα πολιτισμῶν ὑπερφυστικὴν καὶ ἠθικὴν ἡγεμονίαν.

Εἶπον ἤδη, ὅτι ὁ ἑλληνικὸς ἄνθρωπος εἶνε ἀπόσπασμα τῆς ἑλληνικῆς φύσεως, σπανίως δὲ χώρα τῆς ὑδρογείου σφαίρας

διεμορφώθη ὑπὸ κρείττονας συνθήκας, ἰσχυρὰ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν και προνομιοῦχος.

Ἡ σύστασις τοῦ ἐδάφους, ἀλλὰ πρωτίστως ἡ θάλασσα και τὸ ὄρος, εἶνε τὰ κυριώτατα τῶν στοιχείων, ἅτινα τοσοῦτον τελεσφόρως συνετέλεσαν πρὸς διάπλασιν και ἐξέλιξιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἀνθρώπου· ὁ ὀργανισμὸς αὐτοῦ ὑπὸ τὴν ὄθησιν τῶν φυσικῶν δυνάμεων κατηρτίσθη ὅλως ἐλεύθερος. Οὕτως ἐξῆλθεν ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς χθονὸς εὐπλαστος ἡ ἑλληνικὴ φυλή, ταύτη δ' ἐπίκουρος και παραστάτις ἡ ἑλληνικὴ ἰδέα.

Ἄν τὰ ὄρη τῆς Ἑλλάδος διὰ τῆς ζωηφόρου αὐτῶν πνοῆς ἐνίσχυσαν τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα, ἡ ἑλληνικὴ θάλασσα ἀπεκάλυψεν εἰς αὐτὸ ἀπωτάτους ὀρίζοντας. Πρὸς τὸ ἀγνωστον, πρὸς τὸ καινόν, φέρεται ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ σταδιοδρομίας τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα. Ὅσον και ἂν εἶνε προσφιλὲς και ἀειπόθητον τὸ ἔδαφος τῆς πατρίδος, ὁ ἀῆρ αὐτῆς, ὁ ἥλιος, ὁ ὀρίζων, δὲν εἶνε ἀδιάφοροι εἰς αὐτὸ οἱ ξένοι ὀρίζοντες. Εἴτε προσομοιάζουσι πρὸς τὴν φύσιν τῆς πατρίδος, εἴτε οὐχί, καθίστανται προσφιλεῖς, μέλλουσι νὰ συνεχίσωσι τὴν πατρίδα, νὰ συμπληρώσωσιν αὐτὴν και ν' ἀναπληρώσωσιν. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ὁ ἥλιος τῆς πατρίδος, οἱ φθόγγοι τῆς φωνῆς τῶν τέκνων αὐτῆς, πάντοτε εἶνε ποθητοὶ και ἀλησμόνητοι. Τὸν πόθον τοῦτον τοῦ ξενιτευμένου Ἑλληνοσ πρὸς τὴν πατρίδα ἠγάπησε πάντοτε και διηώνισεν ἢ τε ἀρχαία και ἢ νεωτέρα ἑλληνικὴ ποίησις, ἐκφράζουσα τὸ μύχιον αἰσθημα τῶν τέκνων τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὴν μακρὰν αὐτῶν εὐρισκομένην πατρίδα.

Ἀποδημία ὑπῆρξεν ἑκπαλαι ἡ δύναμις, ἡ κρατοῦσα παρὰ τῷ ἑλληνικῷ κόσμῳ. Νοσταλγία εἶνε ἡ ἀντίρροπος ἐπίσης δύναμις, ἡ ἐπιφέρουσα τὴν ἀρμονίαν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀτιθάσου, τοῦ ἀνησύχου λαοῦ, τοῦ αἰωνίως συνταρασσομένου

ὑπ' ἐλπίδων καὶ πόθων, ὡς συνταράσσονται τὰ κύματα τῆς θαλάσσης, ὧν τὴν τραγικὴν, ἀλλ' ἅμα καὶ ἐπέραστον εἰκόνα τοσάκις προσέβλεψε καὶ ἐθαύμασεν ὁ ἑλληνικὸς παῖς.

Ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἐκ φυσικῆς ὀρμῆς ἀποδημητικοῦ Ἑλληνοῦ ἐνεργεῖ διηνεκῶς ἡ γοσταλγία. Ἐν τούτῳ κεῖται τὸ ἀπόρητον τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, ἡ ἀκατάβλητος αὐτοῦ ἐνέργεια, ὁ ἐκπολιτισμὸς πασῶν τῶν χωρῶν κατ' Ἀνατολὴν καὶ Δύσιν, Βορρᾶν καὶ Μεσημβρίαν, πανταχοῦ, ὅπου ἐθεμελιώθησιν αἱ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι.

Τὸ ἀποικιακὸν σύστημα τῶν νεωτέρων πολιτειῶν παρέχει εὐκολίας, αἵτινες δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρχωσιν ἐν τῇ μεμακρυσμένῃ ἐκείνῃ ἐποχῇ τῆς ἱστορίας, καθ' ἣν τοσοῦτον τελεσφόρως ἐξεδήλου τὸ ἀποικιακόν, τὸ ἐκπολιτιστικόν αὐτοῦ σύστημα, ὁ ἑλληνικὸς κόσμος. Τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας ἐπολλαπλασιάσθησαν σήμερον εἰς βαθμόν, ὃν δὲν ἠδύνατο νὰ φαντασθῇ ἡ τολμηροτάτη διάνοια τῶν χρόνων ἐκείνων. Σήμερον αἱ ἀποικίαι ἰδρύνονται κατ' ἐξοχὴν ὑπὸ τῶν κυβερνήσεων. Οἱ ἀποικοὶ φέρουσιν ἐφόδια, ἄγνωστα κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους· ὁ δὲ ἐπὶ τῆς θαλάσσης πλοῦς παρέχει ἀπείρους εὐκολίας. Αἱ γεωγραφικαὶ γνώσεις ἐπολλαπλασιάσθησαν. Ἡ πυξίς, τὸ μέγα ὄργανον τοῦ θαλασσοπόρου, ὀδηγεῖ αὐτὸν ἐν μαθηματικῇ ἀκρίβειᾳ πρὸς τὸν τόπον τῆς διευθύνσεως. Ἡ γνῶσις τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς προσιδιάζει παντὶ θαλασσοπόρῳ, ὅστις ἀναγόμενος εἰς τὸ πέλαγος, δὲν ἀνάγεται εἰς τὸ ἄγνωστον, ἀλλ' εἰς γνωστὸν κόσμον, ὃν σκοπεῖ νὰ κατακτήσῃ, νὰ ὑποτάξῃ, νὰ ἐκπολιτίσῃ.

Ἄλλ' ὁποῖος ἦτο ὁ ἀποικὸς Ἑλληὴν τῶν πρώτων ἐκείνων ἱστορικῶν χρόνων; Ἐστερεῖτο παντὸς ἐφοδίου. Ἡ θάλασσα, τὸ σύμβολον τοῦ ἀπείρου, ἐνέπνεεν αὐτῷ βαθὺν φόβον, τὸν τοῦ ἀγνώστου. Πῶς νὰ διέλθῃ τὸν μέλανα πόντον; πῶς νὰ

ἐμπιστεύσῃ ἑαυτόν, τίς Θεὸς ἔμελλε νὰ τὸν περιφρουρήσῃ, νὰ τὸν καθοδηγήσῃ κατὰ τῶν ἀντιμάχων στοιχείων, ὧν τὴν ἀγριότητα καὶ τὴν ἐνέργειαν ἀντελαμβάνετο ἀπὸ τῆς ἀκτῆς; Πόσας ἐπὶ τοῦ πόντου καταστροφὰς διηγοῦντο εἰς τὸν τολμηρὸν ναυτίλον τὰ παρωχημένα χρονικὰ τῶν προγόνων; Οὐδεὶς δισταγμὸς. Τὸ σθένος τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου ἦτο ἀνώτερον πάντων τῶν προσκομμάτων, φυσικῶν ἢ ἀνθρωπίνων.

Ὁ ἀπόδημος ἐπίστευεν εἰς τὴν δύναμιν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Ἐν δὲ τῇ μακρᾷ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀποδημίᾳ ἔτι μᾶλλον αὕτη ἐκραταιοῦτο. Κατελάμβανε τὸ πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ πρόσφορον ἔδαφος, ἀμέσως δ' ἤρχετο τῆς ἀποικίσεως καὶ τοῦ ἐκπολιτισμοῦ. Οὕτως ἐξεπολιτίσθησαν ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους πλεῖσται τῶν χωρῶν τοῦ παλαιοῦ κόσμου, ἑλληνικαὶ καταστάσαι. Καὶ τοῦτο, οὐχὶ διὰ τῆς βίας, ἀλλὰ διὰ τῆς ἠθικῆς ὑπεροχῆς, ἣτις ἦτο ὁ χαρακτήρ καὶ ἡ δύναμις τοῦ ἑλληνικοῦ γένους.

Ἐν τῇ ἀναδιφήσει τῶν ἱστορικῶν παραδόσεων τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου καταλαμβάνεται καὶ ὁ μᾶλλον ψυχρὸς παρατηρητῆς τῶν ἀνθρωπίνων φαινομένων ἐξ ἐκπλήξεως. Ἡ ἱστορία εὐρίσκεται ἔτι εἰς τὴν πρώτην αὐτῆς ἡώ. Δὲν ἔχει ὁ ἄνθρωπος παρελθόν· καὶ ἐν τούτοις ὁ ἑλληνικὸς κόσμος, μόλις ἐξελθὼν ἐκ τοῦ λίκνου τῆς ἱστορίας, ὀρμᾷ πρὸς τὴν ζωὴν μετὰ σθένους ἀπαραμίλλου· ἔχει πρὸ αὐτοῦ τὰ ὄραματα τοῦ ἀπωτάτου μέλλοντος· ἐργάζεται μὲν καὶ προσπαθεῖ ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι, ἀλλὰ δὲν εὐχαριστεῖται ἐν τούτῳ μόνον· τὴν προσοχὴν αὐτοῦ καὶ τὴν μέριμναν στρέφει κατ' ἐξοχὴν πρὸς τὸν ἔξω κόσμον, ὃν ἐπιθυμεῖ νὰ κατακτήσῃ, νὰ ἐκπολιτίσῃ, νὰ ἀφομοιώσῃ.

Θαυμαστὴ τυγχάνει κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους αἰῶνας ἡ δύναμις, ἣν ὁσημέραι λαμβάνει ἡ ἀγγλοσαξωνικὴ φυλὴ, μετ' ἀκατασχέτου φορᾶς ὀρμῶσα πρὸς κατάκτησιν τοῦ κά-

σμου. Πᾶσαι αἱ ἤπειροι μαρτυροῦσι τὴν ἐθνικὴν ταύτης δύναμιν· καὶ ἐν τούτοις ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις ἢ κατάκτησις αὕτη παρίσταται ὑποδεεστέρα τῶν ἑλληνικῶν κατακτήσεων. Οἱ Ἀγγλοσάξωνες, οἱ τοσοῦτον εὐδοκίμως ἐγκατασταθέντες πολλοῦ τοῦ κόσμου, καίπερ ὡς ἰδιῶται πράξαντες τοῦτο, εἶχον ὀπισθεν αὐτῶν μεγάλην Μητρόπολιν, προηγμένην ἐν κοινωνικῇ τάξει καὶ πολιτικῇ δυνάμει· πρὸς τούτοις δὲ πολιτισμὸς καὶ γνώσεις πολλῶν αἰῶνων προηγούντο τῆς ἐκπολιτιστικῆς αὐτῶν ἐνεργείας. Οὐδὲν ἐκ τούτων ἐν τῇ προϊστορικῇ ἐκείνῃ ἐποχῇ, καθ' ἣν ὁ Ἑλληνισμὸς, χθесινὸς εἰσέτι, ἀνελάμβανε τὸν ἐκπολιτισμὸν διαφόρων χωρῶν καὶ λαῶν. Ἀρχεται δ' ἀμέσως, ὑπὸ τοῦσοῖωνοῦς τῆς ἑλληνικῆς δυνάμεως, ἡ ἀληθὴς ἱστορία, ἡ ἱστορία τῆς πολιτικῆς τάξεως καὶ τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας.

Ἡ ἱστορικὴ αὕτη δράσις ἐξακολουθεῖ μέχρι τῆς σήμερον, φανερά ἢ λανθάνουσα, ἄμεσος ἢ ἔμμεσος, κατὰ τὰς περιστάσεις αὐξανομένη ἢ ἐλαττουμένη. Εἶνε ἀποτέλεσμα τοῦ ἑλληνικοῦ χαρακτῆρος, διαπλασθέντος διὰ τῆς συνδρομῆς εὐμενῶν συνθηκῶν ἐν τῇ κοινωνικῇ αὐτοῦ τάξει καὶ λειτουργίᾳ, καὶ ἰδίᾳ ἐν τῇ πολιτείᾳ.

Ὁ ὀργανισμὸς τῆς πολιτείας εἶνε ὁ ὀργανισμὸς τῆς ἐλευθερίας. Πάντες οἱ ἐν αὐτῇ διατελοῦσιν ἐν ποιᾷ τινι ἰσότητι. Ὁ βασιλεὺς τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, καίπερ διεκδικῶν πολλάκις θείαν τὴν καταγωγὴν, δὲν ἀφίσταται τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων, τῶν ἀποτελούντων τὸ πολιτικὸν καθεστῶς· ἡ δὲ δύναμις αὐτοῦ εἶνε ἐν πολλοῖς περιωρισμένη. Ἀπὸ τῶν παλαιάτων καιρῶν ἡ ἀρχὴ τῆς δημοκρατικῆς ἰσοτιμίας κρατεῖ ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἔθνους. Ὁ ἰσόθεος φῶς, ὁ ἑλληνικὸς ἡγεμὼν εἶνε κατ' οὐσίαν λαϊκός. Παρ' αὐτῷ δὲ συνεδριάζουσι, περὶ τῶν κοινῇ συμφερόντων βουλευόμενοι, οἱ δημογέροντες, ἡ βουλή, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁ δῆμος.

Ἔτερος χαρακτήρ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐκείνου κόσμου, οὐ μικρὸν συντελέσας εἰς τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ δύναμιν, ἦτο ἡ γεωγραφικὴ διαίρεσις. Ἡ Ἑλλάς ἐγεννήθη διηρημένη. Ἡ διαίρεσις δ' αὕτη, ἂν ἔν τισιν ἐμφαίνῃ τὸ μέγα μειονέκτημα τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἐνδεικνύει τὴν θαυμασίαν αὐτοῦ ἀτομικότητα καὶ ποικιλίαν. Τὸ ἰδιοφυὲς τῆς ἑλληνικῆς χώρας παρήγαγε καὶ τὴν ἰδιοφυίαν τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ χαρακτῆρος. Ἡ αὐτονομία δὲ καὶ ἡ ἐλευθερία ὑπῆρξαν ἀποτελέσματα τῆς ἐθνικῆς ταύτης συστάσεως. Ἡ ἄγαν πολιτικὴ συγκέντρωσις, ἣτις δημιουργεῖ ἐπὶ τινα χρόνον τὴν δύναμιν τῆς πολιτείας καὶ τοῦ ἐκπροσωποῦντος αὐτὴν μονάρχου, καταβάλλει τὸ ἄτομον· ὅπου δὲ τοῦτο οὐδὲν δύναται, ἐκεῖ ἡ πολιτεία, τὸ ἄθροισμα τῶν ἀτόμων, συνεκλείπει μετ' αὐτοῦ καὶ ἐξαφανίζεται.

Ἀποτέλεσμα τῆς ἰδιοφυίας ταύτης τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς εἶνε ἡ ἔκπαλαι κατίσχυσις τῆς λαϊκῆς ιδέας. Ἐν τῷ ἀρχαιοτάτῳ μνημείῳ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἐν τοῖς ὀμηρικοῖς ἔπεσιν, ἐν οἷς πρωταγωνιστοῦσιν υἱοὶ καὶ ἔκγονοι Θεῶν, πλέον ἢ ἅπαξ διαφαίνεται ἰσχυρὰ καὶ ἐπιβάλλουσα ἡ λαϊκὴ ιδέα. Ἐν τῷ μεγάλῳ ἀγῶνι, ὃν οἱ Ἀχαιοὶ διεξάγουσι πρὸς τοὺς Τρῶας, ἡ δύναμις τοῦ ἀρχιστρατήγου Ἀγαμέμνονος δὲν διατελεῖ ἀπόλυτος, εἴτε ὅταν ἀμφισβητῆται ὑπὸ τοῦ ὑπαρχηγοῦ Ἀχιλλέως, εἴτε καὶ ὑπὸ τοῦ τελευταίου πάντων, τοῦ Θερσίτου. Ἡ συνειδήσις τοῦ ἀτόμου εἶνε ἡ συνειδήσις τῆς ἐλευθερίας, ἐπ' αὐτῶν δὲ τῶν δύο δυνάμεων θεμελιούται πᾶσα δημοκρατικὴ πολιτεία.

Τοιαύτης ἐθνικῆς συνειδήσεως ἐμπεφορημένος ὁ Ἕλλην, ἄρχεται τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ ἐνεργείας. Εἰς τοῦτο δὲ οὐ μικρὸν συνετέλεσεν ἡ χώρα, ἣν ἔλαβεν ἀπὸ τῆς ἱστορικῆς προνοίας πρῶτον τῆς ἐθνικῆς ἐξελίξεως σταθμόν. Καὶ ἦτο μὲν

κύριον αὐτοῦ ἔρεισμα ἢ ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου μέχρι τοῦ Μαλέου χώρα μετὰ τῶν παρακειμένων νήσων, ἀλλὰ τὸ ἀληθὲς στάδιον τῆς δράσεως ἦτο εὐρύτερον· ἐπεξετείνετο καθ' ἅπαντα τὰ παράλια τῆς Μεσογείου. Μόνον κατὰ κλάσμα εὐρίσκεται τὸ ἑλληνικὸν κέντρον ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι· ἀλλὰ τοῦτο πράγματι δὲν εὐρίσκεται οὔτε ἐν Κρήτῃ, ἣτις μεταξὺ τῶν πρώτων ἑλληνικῶν χωρῶν ἔσχε νόμους, καὶ κοινωνικὴν τάξιν, καὶ πολιτικὴν δύναμιν· οὔτε ἐν Σπάρτῃ, τῇ ισχυροτάτῃ τῶν ἑλληνίδων πόλεων· οὔτε ἐν Ἀθήναις, παρὰ τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ ρήτορος, Ἑλλάς τῆς Ἑλλάδος. Τὸ ἑλληνικὸν κέντρον εὐρίσκεται πανταχοῦ: ἐν τῇ ἰδίως Ἑλλάδι, ἐν τῇ Πελοποννήσῳ, ἐν ταῖς νήσοις τῆς Ἑλλάσσονος Ἀσίας καὶ τῇ Σικελίᾳ, πανταχοῦ, ὅπου ἀκούεται ἡ ἑλληνικὴ φωνή. Ἄνευ ὠρισμένης καὶ εἰδικῆς διευθύνσεως ἀκολουθοῦσι πᾶσαι αἱ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι τὴν αὐτὴν ἐθνικὴν πολιτικὴν. Ὅσακις τις τούτων τῶν ἀποικιῶν ἤθελεν ὑποστῆ ἐπιδρομὴν τινα ἀλλοφύλων, ἡ προσβολὴ ἐθεωρεῖτο κοινή. Διεφέροντο πάντες οἱ Ἕλληνες, πάντες κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον σπεύδοντες νὰ μετάσχωσι τοῦ κοινοῦ κατὰ τοῦ ἐπιδρομέως ἀγῶνος.

Ἀπὸ τοῦ ὀγδόου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος ἄρχεται κυρίως εἰπεῖν ἡ μεγάλη ἑλληνικὴ κατάκτησις. Ὑπὸ μορφήν ἀποικιῶν νέαι πολιτεῖαι φέρουσιν ἐν γένει πᾶσαν τὴν ἑλληνικὴν ὑπόστασιν. Κοσμοῦνται διὰ τῆς ὀνομασίας Μεγάλη Ἑλλάς τὰ κατὰ τὴν μεσημβρινὴν Ἰταλίαν ἰδρυθέντα ἑλληνικὰ κτίσματα, ἅτινα ἐν Σικελίᾳ ἰδίᾳ εὐρίσκουσι τὴν ὑπερτάτην αὐτῶν πραγμάτων.

Οὕτως ἄρχεται τὸ ἑλληνικὸν κράτος, ἐκτεινόμενον καθ' ἅπασαν τὴν Μεσόγειον. Δὲν ὑπάρχει, ὡς εἶπον ἤδη, πολιτικὸν κέντρον, συνθετικὴ δύναμις τῶν ποικίλων ἐθνικῶν στοιχείων.

Ἀλλὰ τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐπιφαίνεται, εἰσδύει, ἐνεργεῖ

πανταχοῦ. Ἡ σκέψις ἐν γένει, ἢ τοσοῦτον θαυμασίως ἐκδηλουμένη διὰ τῆς ποιήσεως, τοῦ πεζοῦ λόγου, τῆς τέχνης, τῆς φιλοσοφίας, ἐκδηλοῦται ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν καὶ ἐνέργειαν παρὰ τοῖς λαοῖς τῆς Ἑλλάδος· καθίσταται παρὰ πᾶσι καταληπτὴ καὶ ἐναργής.

Ὁ Ἑλληνισμὸς ἐπιβάλλει τὴν συμφυᾶ δύναμιν ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ιστορικῆς αὐτοῦ συνθέσεως. Καθίσταται παγκόσμιος δύναμις, καί περ μὴ ἐν πολιτείᾳ συντεταγμένος. Ἐν τῇ ιδέᾳ, τῇ δι' αὐτοῦ ἐκπροσωπούμενῃ, ἀποκαλύπτεται τι ὑπερφυές, οὐ ὅμοιον οὐδεὶς ἄλλος πολιτισμὸς δύναται νὰ ἐπιδείξῃ. Πρὸ τῶν Μηδικῶν ἔτι, πρὸ τῆς μεγάλης ἐκείνης συγχρούσεως τῆς ἀσιατικῆς παμβασιλείας καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐλευθερίας, ὁ ἑλληνικὸς νοῦς ἤρξατο ἐκδηλῶν τὴν συνθετικὴν αὐτοῦ ἐργασίαν κατὰ τρόπον ἀπαράμιλλον. Τὸ ἱερὸν ἔδαφος τῶν Ἀθηνῶν δὲν εἶχεν ἔτι ἀποκαλύψῃ τὴν θαυμασίαν αὐτοῦ ἐνέργειαν. Ἐμελλε νὰ προηγηθῇ ἡ πνευματικὴ ἰσχὺς τῶν κατὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὴν Μεγάλην Ἑλλάδα βιούντων Ἑλλήνων. Ἀρχεται ἤδη τὸ παγκόσμιον ρεῦμα τῆς ἑλληνικῆς σκέψεως, ὅσημέραι βαῖνον πρὸς εὐρύτερον κύκλον ἐνεργείας. Κηρύττεται διὰ τοῦ Ἀναξαγόρου, τοῦ ἐκ τῆς ἰωνικῆς Μιλήτου, ὁ νοῦς, ἰθύντωρ καὶ διακοσμητὴς πάντων τῶν πραγμάτων, θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων. Ὁ ἀνὴρ οὗτος μέλλει νὰ ἐμπνεύσῃ καὶ νὰ διαπαιδαγωγῆσῃ πολιτικούς ἀνδρας, ὡς τὸν Περικλῆ, μυσταγωγούς τοῦ πνεύματος, ὡς τὸν Σωκράτη, τὸν κατ' ἐξοχὴν ἀνθρώπον, οὐ ὅμοιον σπανίως μέχρι τῆς σήμερον παρήγαγεν ἡ ἀνθρωπότης.

Οὕτως ἐκδηλοῦται ἡ ἑλληνικὴ δύναμις ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ιστορικῆς αὐτῆς ἀποκαλύψεως. Ἡ ὑλικὴ ἰσχὺς τῆς Ἀσίας ἀναγνωρίζει κατ' ἀνάγκην τὴν πνευματικὴν ἰσχὺν τῆς Ἑλλάδος. Δὲν θέλουσι παρέλθῃ αἰῶνες, καὶ ἡ ἰσχὺς αὕτη,

ἐν τινι τῶν θαυμασιωτάτων ἐκδηλώσεων αὐτῆς, θέλει ἐπιβάλλῃ τὸν ἱστορικὸν νόμον τῆς ὑπεροχῆς τοῦ πνεύματος ἐπὶ τῆς ὕλης εἰς τὰ ἔθνη τῆς Εὐρώπης, τῆς Ἀσίας, τῆς Ἀφρικῆς. Αἱ τέως διεσπασμένα ἑλληνικαὶ δυνάμεις, ἀποτελοῦσαι πρὸς στιγμὴν ἐνιαίαν δυνάμιν, θέλουσι καταβάλλῃ τὰ θεμέλια τῆς ἱστορίας.

Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἄρχεται ἀληθῶς ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος. Ἐὰν δὲ σκοπὸς αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ εἶνε ἡ ὑποταγὴ τῶν φυσικῶν δυνάμεων καὶ ἡ χρησιμοποίησις αὐτῶν πρὸς τὴν κτῆσιν τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦτο δὲν ἠδύνατο νὰ τελεσθῇ ἄλλως, ἢ διὰ τῆς μεγάλης νίκης, ἣν ἤρατο κατὰ τὸν ἕκτον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα ἡ ἑλληνικὴ ἰδέα.

Πρὸ τῶν Μηδικῶν πολλάκις ὁ ἑλληνικὸς κόσμος ἤρατο νίκας κατὰ τῶν λαῶν τῆς Ἀσίας, παρακωλυόντων τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν· ἀλλ' ἦσαν μονομερεῖς ἀπόπειραι, προεισαγωγὴ μόνον τοῦ μεγάλου δράματος, οἷον μέλλει νὰ ἐκτυλιχθῇ βραδύτερον εἰς τὰ πεδία τοῦ Μαραθῶνος, εἰς τὰ στενὰ τῶν Θερμοπυλῶν, εἰς τὰ κύματα τῆς Σαλαμίνας. Ἀθάνατοι ἡμέραι! Εἰς σὰς ὀφείλει ἡ ἀνθρωπότης τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ πνεύματος αὐτῆς. Ἱερὰ ἐδάφη! ἀπὸ τῶν ἐγκάτων σας ἐβλάστησε τὸ δένδρον, ὑπὸ τὴν σκέπην καὶ τὴν σκιάν τοῦ ὁποίου εὐρον ἀφετηρίαν σταδιοδρομίας αἱ γενεαὶ τοῦ μέλλοντος!

Ὁ ἀγὼν τῆς ἀνθρωπότητος, ἀγωνιζομένης διὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τὸν εὐγενέστατον τῶν ἀγώνων, δὲν ἐπερατώθη διὰ τῆς νίκης τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν, διὰ τοῦ ὑπερφυοῦς ἠρωϊσμοῦ τοῦ Λακεδαιμονίου Λεωνίδου, διὰ τῆς μεγαλοψύχου θυσίας τοῦ Ἀθηναίου Κυναιγείρου. Ὑπεχώρησεν ἡ θεοκρατικὴ Ἀσία, συντριβείσα ὑπὸ τῆς ἐλευθέρας Εὐρώπης. Ἀλλ' ἡ δρᾶσις τοῦ Ἑλληνισμοῦ δὲν ἔμελλε ν' ἀπολήξῃ μόνον εἰς τὸν θρίαμβον τοῦτον. Δύναται τις εἰπεῖν, ὅτι ἕκτοτε

ἐξεδηλώθη αὕτη γενναιοτέρα καὶ συντελεστικωτέρα πρὸς τὸν σκοπόν, ὃν ἡ μοῖρα ἐπέκλωσε τῇ ἀνθρωπότητι.

Οἱ πρὸς τοὺς Πέρσας πόλεμοι κατακορυφοῦσι βεβραχίως ὑπότινα ἔποψιν τὸν ὑπέροχον φυσικὸν καὶ ἠθικὸν χαρακτῆρα τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Ὡς εἶπον ἤδη, στερεῖται οὗτος μεγάλου πληθυσμοῦ, πολιτικοῦ κέντρου ἐνιαίου, προδιαγεγραμμένου σχεδίου. Ἀλλὰ κέκτηται εἰς βαθμὸν ἀπαράμιλλον ἐκεῖνο, οὐ στεροῦνται τὰ λοιπὰ ἔθνη, τὰ διαγωνιζόμενα ἢ διαγωνισθησόμενα πρὸς αὐτό.

Ἐμφορεῖται πρωτίστως τῆς ἐσωτερικῆς αὐτονομίας, τῆς ἐλευθερίας τοῦ πνεύματος, ἣτις κατεργάζεται τὰς γενναίας ψυχὰς καὶ καθίσταται ἀφετηρία τῶν μεγάλων σκέψεων καὶ τῶν ἐπιφανῶν ἔργων. Διὰ τοῦ ὑπερφυοῦς τούτου πλεονεκτήματος κατέκτησε τὴν οἰκουμένην ἢ Ἑλλάς, νικῶσα ἢ νικωμένη. Ἡ ἀνθρωπότης δυσχερῶς δύναται νὰ ἐπιδείξῃ ἐν τῷ ἱστορικῷ αὐτῆς βίῳ εὐγενέστερον καὶ δραστηριώτερον ἀντιπρόσωπον.

Ἡ νίκη τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τοὺς περσικοὺς πολέμους εἶνε ἡ νίκη τοῦ πνεύματος κατὰ τῆς ὑλικῆς βίας. Ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκείνῃ συγκρούσει ἡ Εὐρώπη καταβάλλει τὴν Ἀσίαν, ἡ ἐλευθερία τὴν τυραννίαν, ἣς τὸ κράτος ὑποχωρεῖ ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης. Ὁ ἑλληνικὸς κόσμος, οὗ ἡ ὑπεροχὴ ἐξεδηλώθη ἤδη καὶ πρότερον κατὰ τὸν ἀρξάμενον ἐκπολιτισμὸν τοσοῦτων παραλίων τῆς Μεσογείου, ἐξαπλοῦται ἔτι μᾶλλον, μετὰ τὰς ἥττας τῶν Περσῶν, κατὰ τὰ πλεῖστα σημεῖα τοῦ παλαιοῦ κόσμου. Ἡ ἐθνικὴ αὐτοῦ δύναμις προσλαμβάνει μείζονα ἔντασιν. Πρωτοφανοῦς ἀποκαλύψεως φαινόμενον παρίσταται ἐν τῷ βίῳ τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ Ἀττικὴ αὕτη, ἡ ξηρὰ καὶ λεπτόγεως μήτηρ ἐνὸς τῶν πρώτων πολιτισμῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, ἀλλ' ἣς αἱ ἀρεταὶ κατεδείχθησαν ἐνωρίτατα ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ διὰ τῆς παραγωγῆς τοῦ Κέκροπος, τοῦ πρώ-

του ὀργανωτοῦ κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς εὐκοσμίας, τοῦ Θησέως, τοῦ μετὰ τοῦ Ἡρακλέους ἀποκαθάραντος τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τῶν κακοποιῶν στοιχείων, τοῦ Κόδρου, τοῦ θυσιάσαντος τὴν ζωὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς πατρίδος, τοῦ Σόλωνος, τοῦ μεγίστου τῶν Ἑλλήνων νόμοθετῶν, καθίσταται τὸ κέντρον τῆς ἑλληνικῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς ἰσχύος. Ἀπὸ τῆς ἀθηναϊκῆς Ἀκροπόλεως ἀποκαλύπτεται τὸ φῶς τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ καταπέμπεται ἀνὰ πάντα τὸν κόσμον. Ἡ Ἀθηνᾶ, ὑπερφυῆς σύμβολον πνευματικῆς, ἠθικῆς καὶ ὑλικῆς ἰσχύος, εἶνε ἡ πολιοῦχος τοῦ εὐαριθμοῦ λαοῦ τῆς μικροσκοπικῆς ταύτης χώρας, εἰς ἣν ὀφείλει ἡ ἀνθρωπότης τὴν γνῶσιν ἑαυτῆς καὶ τῆς ἀληθείας. Ἡ δύναμις τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου ἐκδηλοῦται κατὰ πάσας τὰς σχέσεις τοῦ βίου ἀνὰ μέσον τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' ἡ ἀποστολὴ αὕτη καθίσταται ὀσημέραι πληρεστέρα διὰ τοῦ προσηλυτισμοῦ καὶ τῆς ἐξημερώσεως πάσης φυλῆς, ἐρχομένης εἰς συνάφειαν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν. Τὸ ὄνομα Ἑλλήνων εἶνε τιμὴ ἔθνικῆ, φιλέλλην, τίτλος εὐγνωμοσύνης, ζηλούμενος παρὰ πάντων, σημαίνων τὴν ἀφοσίωσιν καὶ τὴν ἐκτίμησιν πρὸς λαόν, ἐξόχως εὐγενῆ καὶ ὑπέροχον. Καὶ πρότερον μὲν, ἀλλ' ἤδη μετὰ τὰ Περσικά, ἐκδηλωθείσης γενναιότερον καὶ πληρέστερον τῆς ἑλληνικῆς δυνάμεως, αἱ κατακτήσεις αὐτῆς εὐρύνονται ὀσημέραι. Μικρὸν ἔτι, ἔστω καὶ ἐπερχομένης ἐσωτερικῆς ἐξαντλήσεως τοῦ ὀργανισμοῦ τῶν ἐν τῇ ἰδίῳ Ἑλλάδι πολιτειῶν, ἡ Ἑλλάς ἀπὸ ἔθνικοῦ ὀργανισμοῦ λαμβάνει παγκοσμιώτερον ὀργανισμόν. Ἡ ἑλληνικὴ ἰδέα καθίσταται ἀνθρωπίνη. Τόσαῦτα ἔθνη, τοσοῦτοι λαοὶ τῆς τε Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, ἤλθον εἰς ἐπιμιξίαν καὶ ἐπικοινωνίαν πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' οὐδεὶς λαὸς ἀποτολμαῖ νὰ καλλιέργησιν ἀνεξαρτήτως τὸ ἔθνικόν αὐτοῦ δένδρον· ὁ ἑλληνικὸς

χυμὸς ἐγκεντρίζεται ἐπὶ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἄλλοφύλου δένδρου, ἐξομοιῶν αὐτό, ἐπιβάλλων δηλαδὴ τὸν ἐθνικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα. Καὶ ἐξασθενεῖ μὲν ὅπως δῆποτε ἐσωτερικῶς, ἐν τῇ κατ' ἰδίαν κοινωνικῇ λειτουργίᾳ καὶ ἰσχύϊ, ὁ ἐλληνικὸς κόσμος ἐκ τῶν τοιούτων ἀποδημητικῶν καὶ κατακτητικῶν ροπῶν, πίπτει σὺν τῷ χρόνῳ εἰς ἀτονίαν, ἀφοῦ τὰ γενναιότατα τῶν προϊόντων αὐτοῦ παρήχθησαν ἐν τε τῷ πνευματικῷ καὶ τῷ πολιτικῷ βίῳ, ἀλλ' ἐν συνόλῳ ἡ δύναμις αὐτοῦ εἶνε ἀκαταγώνιστος πρό τε τοῦ χρόνου καὶ τῶν ἀνθρώπων.

Ἡ δύναμις αὕτη εἶνε ἠθικὴ κατ' ἐξοχήν, ἠκιστα ὑλική. Ἐπὶ μακρὰν σειρὰν αἰῶνων ἡ ἀνθρωπότης ἐσκέφθη τὴν σκέψιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἠσθάνθη τὴν ἀπαράμιλλον αὐτοῦ γοητεῖαν, ὑπέκυψεν, ἐνεπνεύσθη, κατεκτήθη. Ἡ ἐπίδρασις αὕτη, ὁ ἐξελληνισμὸς, ἐτελέσθη, ὡς εἶπον, ἄνευ ἀντιστάσεως, ἐκουσίως ἀποδεχομένων αὐτὸν τῶν ἄλλοφύλων. Οὐδεμίαν ἀντίστασιν, οὐδεμίαν διαμαρτυρίαν. Πάντες οἱ λαοὶ ἀποδέχονται τὸν φυσικὸν νόμον, καθ' ὃν τὸ πνεῦμα ὑποτάσσει καὶ διέπει τὴν ὕλην.

Ἡ ἐλληνικὴ αὕτη δύναμις ἐξηκολούθησεν ἕκτοτε, ἀπὸ τῶν Περσικῶν, ὑπερφυῶς ἐκδηλούμενη καὶ λειτουργοῦσα ἐπ' ἀγαθῶν τῶν ἀνθρωπίνων γενεῶν. Ὅποῖαι καὶ ὅποσαι αἱ κατακτήσεις αὐτῆς, θέλω σᾶς ἐκθέσῃ ἐν προσεχεῖ διαλέξει. Δι' αὐτῆς θέλει κατανοηθῆ ἑναργέστερον ἢ ὑπερφυῆς δύναμις, ἥτις λαβοῦσα ἀρχὴν καὶ ἀφετηρίαν ἀπὸ τῆς ἐλληνικῆς πατρίδος, ἕκτοτε δὲν ἐπαύσατο, παρὰ τὰς ἱστορικὰς περιπετείας καὶ παλιντροπίας, ζωογονοῦσα μὲν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον αὐτήν, ἀλλὰ σὺν αὐτῇ καὶ τὸν κόσμον, μέχρι τῆς σήμερον φωτιζόμενον καὶ θερμαινόμενον ὑπὸ τῶν ἀκτίνων τοῦ ἐλληνικοῦ ἡλίου.

Β'

Ὁ λαός, ὁ μελετῶν καὶ γινώσκων τὴν ἱστορίαν, καὶ ἰδίᾳ τὴν ἐθνικὴν ἱστορίαν, κατανοεῖ πληρέστερον τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, ἀνευρίσκων αὐτὴν κατὰ πᾶσαν στιγμὴν ἀποτυπουμένην ἐπὶ τῶν μνημείων καὶ τῶν παραδόσεων τοῦ παρελθόντος. Καὶ δὲν ἀποκαλύπτεται μόνον εἰς αὐτὸν τὸ παρελθὸν τοῦτο μὲ τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς κακίας, λαμβάνει ἐξ αὐτοῦ διδάγματα, φωτίζεται, ἐνισχύεται, προβαίνει ἐν πίστει καὶ πεποιθήσει εἰς τὴν ἐπιδίωξιν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ σκοποῦ — τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς προόδου.

Τοῦτο καλούμεθα νῦν, οἱ σύγχρονοι Ἕλληνες, διδασκόμενοι ἐκ τῶν περιπετειῶν καὶ τῶν δοκιμασιῶν τοῦ παρελθόντος, νὰ νοήσωμεν, ἀλλὰ καὶ νὰ μιμηθῶμεν. Ἡ ἱστορία ἀμέσως διδάσκει, ἐμμέσως ὁδηγεῖ, καθιστᾷ καταφανεῖς τὰς ἐθνικὰς δυνάμεις, ἀποκαλύπτουσα τὸ ἀπόρρητον αὐτῶν, ἐρμηνεύουσα αὐτό, ἐμπνέουσα δὲ διὰ τοῦ τοιούτου τρόπου πίστιν εἰς τοὺς ἀπίστους, ἐνίσχυσιν εἰς τοὺς διστάζοντας καὶ τοὺς σκεπτικούς. Λάβωμεν ὁδηγὸν αὐτὴν, ἀλλ' ἅμα καὶ σύμμαχον. Τοιοῦτος ὁδηγὸς οὐδέποτε θέλει μᾶς ἐγκαταλίπη· ἐμπνέουσα ἡμῖν θάρρος, θέλει ἅμα καταστήσῃ ἰσχυροὺς, γενναίους, δυναμένους ν' ἀνταγωνισθῶμεν μετ' ἐπιτυχίας κατὰ πάντων τῶν καθ' ἡμῶν ἀντεπεξερχομένων ἐχθρῶν.

Εἶπον ὑμῖν ἤδη, ὅτι ὁ ἐλληνικὸς λαός, σοφοὶ καὶ ἄσοφοι, ἀγνοεῖ τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ. Δὲν ὑπάρχει φοβερῶτερον δυστύχημα τῆς ἀγνοίας τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας. Ἡ ἀγνοία αὕτη παρεπόμενον ἔχει τὴν ἀδιαφορίαν πρὸς πᾶν ὅ τι ὑψηλὸν καὶ γενναῖον, δυνάμενον νὰ καταστήσῃ λαόν τινα σημαίνοντα.

παράγοντα ἐν τῇ σταδιοδρομίᾳ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους Ἄγνοεῖται ἢ πατρὶς καὶ σὺν αὐτῇ ἢ ἐθνικὴ ψυχὴ, περιορίζεται τὸ φρόνημα, καταστέλλεται ἢ ἐνέργεια, ἐλαττοῦται ἢ φιλοπατρία. Τοῦναντίον ἐπέρχεται ἀποτέλεσμα διὰ τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἐρεύνης τῆς ἱστορίας. Ὁ Θουκυδίδης ἐδάκρυε πάλαι ποτὲ ἐν Ὀλυμπίᾳ, ἀκροώμενος τοῦ ἀφελοῦς Ἀλικαρνασέως, ἐκθέτοντος τοὺς μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Περσῶν ἀγῶνας· ἐδάκρυεν ὡς Ἕλληνα, ἐδάκρυεν ὡς μέλλον ἱστορικός. Τίς δὲν θέλει κλαύσῃ, μελετῶν τὰ ἀθάνατα κατορθώματα τῶν προγόνων αὐτοῦ; ἀλλ' ἅμα καὶ δὲν θὰ φιλοτιμηθῆν' ἀπομιμηθῆν αὐτούς, συνεχίζων τὴν ἐνέργειαν, ἣν τοσοῦτον ἀπαραμίλλως ἀπομνημονεύει, εἰς μίμησιν προβάλλουσα ἡ ἱστορία;

Ὁ Ἑλληνισμὸς κέκτηται ἀνεξάντλητον σθένος, ἰσχυρὰν ψυχὴν, οὐδέποτε καταβαλλομένην, διηνεκῇ ἐνέργειαν. Ταῦτα πάντα ἀπὸ αἰώνων μέχρι τῆς σήμερον ἐκδηλούμενα ἐν τῷ πραγματικῷ κόσμῳ, ἀπορρέουσιν ἀπὸ τῆς φυσικῆς αὐτοῦ συστάσεως καὶ τῆς πνευματικῆς λειτουργίας. Εἶνε, ὅπως εἶπον ἤδη ὑμῖν, ἀποτελέσματα τοῦ περιέχοντος, τῆς μητρὸς φύσεως, ἥτις, ὡς ἡ ἀγαθὴ μοῖρα τῆς ἐλληνικῆς μυθολογίας, παρέσχεν αὐτῷ πάντα τὰ δῶρα αὐτῆς, τὰ τε φυσικὰ καὶ τὰ ἠθικά. Καὶ ὑφίσταται μὲν οὗτος πτώσεις ἐν τισὶ περιόδοις τοῦ βίου, ἀλλ' ἡ ἀνάστασις ἐπέρχεται μετὰ τινὰ χρόνον ὑπὸ νέους οἰωνοὺς ἱστορικῆς ἐξελίξεως καὶ δυνάμεως. Τὸ πνεῦμα τοῦ ἔθνους παραμένει ἀμείωτον, λειτουργοῦν, δρῶν, ἐνισχυόν, δημιουργοῦν. Διὰ τοῦ ἱστορικοῦ τούτου ἀπορρήτου ἐκδηλοῦται ἡ δύναμις τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου, ἀλλ' ἅμα καὶ ὁ ἀπαραμίλλος αὐτοῦ χαρακτήρ.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῶν μηδικῶν πολέμων ὁ Ἑλληνισμὸς λαμβάνει πληρεστέραν ἑαυτοῦ συνείδησιν. Καὶ συνηντήθησαν μὲν πρὸ αἰώνων ἤδη πλέον ἢ ἅπαξ οἱ Ἕλληνες, εἴτε ὅποτε

ἐμάχοντο κατὰ τῶν ἀσιατικῶν λαῶν, καθ' ὧν ἠμύνοντο ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἐστιῶν, ὑπὲρ τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ, εἴτε ἐν εἰρηνικαῖς καὶ ἑλληνικωτάταις συναθροίσεσιν ἐν Ὀλυμπίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ἢ κατὰ τὴν μεγάλην ἐκείνην περίοδον τοῦ ἑλληνικοῦ βίου κοινὴ αὐτῶν ἐνέργεια καὶ συνεργασία οὐδέποτε διετρανώθη κατὰ τοιοῦτον τρόπον. Ἄπασα ἢ Μεσόγειος, ἥτις ἀπὸ αἰῶνων ἤδη καθίστατο ὁσημέραι ἑλληνικὴ, συμμετεῖχε τοῦ ἀγῶνος τούτου, ὅστις δὲν ἦτο ἀπλῆ σύγκρουσις τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὸν Βασιλέα τῶν Περσῶν, ἐπιδιώκοντα τὴν ὑποδούλωσιν αὐτῶν, ἀλλ' εὐρύτερος καὶ γενναϊότερος ἀγών, ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν παγκόσμιος, ὁ ἀγών τῆς ἐλευθερίας κατὰ τῆς τυραννίας, τοῦ φωτὸς κατὰ τοῦ σκότους, τῆς ἐπιστήμης κατὰ τῆς ἀγνοίας. Σύμμαχος τοῖς Ἑλλησι παρίσταται ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ ἀκήρατος παρθένος, ἥς τὸ ἱερὸν δένδρον καίεται μὲν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, ἀλλ' ἀναβλαστάνει καὶ πάλιν, γνωστοποιοῦν, ὅτι ἡ θεὰ δὲν θὰ ἐγκαταλίπη τὸ ἔδαφος τοῦ ἐκλεκτοῦ ἄστεως. Ἀπὸ τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, καθ' ἃς ἐδοκιμάσθη ἡ ἑλληνικὴ ἰδέα καὶ δύναμις ἐπὶ τῶν πεδίων τοῦ Μαραθῶνος, ἢ εἰς τὰ στενὰ τῶν Θερμοπυλῶν, παρὰ τὸ Ἄρτεμισιον ἢ ἐν Σαλαμῖνι, ἡ ἐθνικὴ ἐνέργεια ἐκδηλοῦται παγκοσμιώτερον. Αἱ παλαιαὶ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι, αἱ ἀπὸ τοῦ ὀγδόου ἤδη αἰῶνος ἀρξάμεναι, τοσοῦτον δὲ προσφυῶς μαρτυρήσασαι τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀλκίμου φυλῆς, ὁσημέραι πολλαπλασιάζονται. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ὄργανον τῶν εὐγενεστάτων συλλήψεων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, εἶνε ἡ κρατοῦσα δύναμις ἐν τῇ μεσογείῳ θαλάσῃ, ἥς τὰ θέλγητρα καὶ τὴν γοητεῖαν οὐδεμίαν ἀντίμαχος δύναμις ἢ ἰδέα ἀποτολμᾷ ν' ἀμφισβητήσῃ. Ὁ Ἑλληνισμός, καταβάλλων τὸν ἀσιατικὸν κόσμον, κατακτᾷ αὐτὸν πνευματικῶς, μὴ ἀποβλέπων ἔτι εἰς πολιτικὰς κατακτήσεις, ἀλλ' ἐπίσης κατακτᾷ καὶ ὑποτάσσει καὶ

πλείστους τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης, ἐστερημένους ἡμερώσεως καὶ πολιτισμοῦ. Οὕτως ἐξαπλοῦται ἡ ἑλληνικὴ ἰδέα ἀπὸ τῶν παραλίων τῆς ἰδίως Ἑλλάδος καὶ τῆς ἐλάσσονος Ἀσίας, ἐν οἷς ἐγκατέστη κατὰ πρῶτον καὶ ἀνεπτύχθη, εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς ἀπωτέρας Μεσογείου, τῆς Ἀδριατικῆς, τοῦ Εὐξείνου Πόντου, εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν, εἰς τὴν Γαλατίαν, τὴν Ἰβηρίαν, τὴν Κυρηναϊκὴν, εἰς τὴν Ἰλλυρίαν μέχρι Σκυθίας. Ἡ ἱστορικὴ πρόνοια ἐν τῇ βουλῇ αὐτῆς ἐκλέγει ὄργανον τὸ ἑλληνικὸν γένος. Ἀπὸ φύσεως καὶ ἀπὸ ἐργασίας ἐν αὐτῷ συγκεντροῦνται τὰ πλεονεκτήματα, τὰ δημιουργοῦντα μέγαν λαόν, καθιστάντα δ' αὐτὸν ἰσχυρὸν πρὸς ἐκτέλεσιν γενναίου σκοποῦ. Ἡ ἰσχὺς αὕτη ἐδοκιμάσθη ἐπανελημμένως ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς καθίσταται ἡ ἰσχυροτέρα δύναμις, δι' ἧς ἤθελεν ἐπιτευχθῆ ἡ κατάκτησις καὶ ὁ ἐκπολιτισμὸς τοῦ κόσμου.

Κατὰ τὸν ἕκτον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα, περὶ τοὺς χρόνους τῶν περσικῶν πολέμων, δύο ἡγεμόνες τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, ὁ Ἀθηναῖος Κίμων καὶ ὁ Λακεδαιμόνιος Ἀγησίλαος ὑποδεικνύουσι τὸ στάδιον τῆς ἐπιβαλλομένης ἐνεργείας εἰς τοὺς ὁμοεθνεῖς αὐτῶν. Ἐδίδασκον διὰ τῶν πραγμάτων πόσον εὐχερῆς θὰ ἦτο ἡ κατάκτησις καὶ ἡ ἐξημέρωσις τῆς Ἀσίας. Ὅτι δὲν ἐπετράπη, ἔνεκα ἀνωτέρων ἐθνικῶν λόγων, νὰ ἐκτελέσωσιν οἱ δύο οὗτοι ὑπέροχοι ἄνδρες, ἀνελάμβανε μετὰ τινα χρόνον νὰ ἐπιτελέσῃ μετὰ τῶν Ἑλλήνων, Ἕλληνας αὐτός, ἀνάγων τὴν καταγωγὴν εἰς παλαιτάτην ἑλληνικὴν οἰκογένειαν, τὴν τῶν Ἡρακλειδῶν, ὁ υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Φιλίππου. Αἱ ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι εἶχον ἐξαντληθῆ, καταληφθεῖσαι ἐκ δισταγμοῦ καὶ κοπώσεως, μετὰ τοσοῦτους ἐσωτερικοὺς καὶ ἐξωτερικοὺς ἀγῶνας, οὓς κατέβαλον ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν προαγωγῆς καὶ προόδου. Ἐν τοιαύτῃ καταστά-

σει διατελούσης τῆς Ἑλλάδος, ἠδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι τὸ δένδρον αὐτῆς εἶχεν ἐκβάλλῃ τοὺς τελευταίους βλαστούς, ἀναμένον ἤδη τὸν ὑλοτόμον, τὸν μέλλοντα ν' ἀποκόψῃ αὐτὸ καὶ ἀντικαταστήσῃ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς ἱστορίας. Δὲν ἔμελλε νὰ συμβῇ τοιοῦτό τι· οἱ χυμοὶ τοῦ ἑλληνικοῦ δένδρου δὲν εἶχον ἐξαντληθῆ, οὐδ' ἀποξηρανθῆ τέλεον. Ἡ Ἑλλάς, συνειδυῖα ἑαυτὴν, κατανοοῦσα τὴν ἀποστολὴν, ἣτις προωρίσθη αὐτῇ, ἀνηγόρευεν ἐν τῷ Ἴσθμῳ, τῷ πολυθρυλήτῳ τούτῳ σημείῳ τῆς γῆς αὐτῆς, τῷ χωρίζοντι δύο στερεὰς καὶ δύο θαλάσσας, ἀλλ' ἀφ' ἐτέρου συνενοῦντι αὐτὰς ἐν τῇ μεγάλῃ ἐθνικῇ συμπράξει, ἀνηγόρευεν ἀρχιστράτηγον τῶν ἑαυτῆς δυνάμεων τὸν υἱὸν τοῦ Μακεδόνοσ Φιλίππου καὶ τῆς Ἡπειρώτιδος Ὀλυμπιάδος, τὸν μαθητὴν τοῦ Ἀριστοτέλους, ὃν ἀπ' αἰῶνων ἀνέμενεν ἡ ἐθνικὴ συνείδησις πρὸς πλήρωσιν τῶν ἱστορικῶν αὐτῆς πόθων, ὃν μάτην ἄλλοτε ἐπόθησεν ὁ Ἀθηναῖος Πλάτων, ὃν ἤδη παρεσκευάζεν ὁ Μακεδὼν Ἀριστοτέλης, ἐπηυφήμουν δὲ καὶ ἐνεθάρρουν οἱ ἐπίλεκτοι τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Ἄμα τῇ γεννήσει τοῦ ἀνδρὸσ τούτου, ἐφημίσθη καὶ ἐπιστεύθη, ὅτι θεόθεν ἦτο προωρισμένος εἰς τὴν μεγάλην ταύτην ἀποστολὴν, τῆς κατακτήσεωσ τῆς Ἀσίας καὶ τοῦ ἐξελληνισμοῦ αὐτῆς, δηλαδὴ τῆς ἐνοποιήσεωσ τοῦ ἀνθρωπίνου γένουσ ὑπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν κοινὴν ἀρχὴν καὶ ιδέαν. Τίς ἄλλοσ, ἐκτὸσ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἦτο δυνατὸσ νὰ ἐπιτελέσῃ τὴν μεγάλην ταύτην ἱστορικὴν ἐντολὴν; Εἶχε συγκεντρωθῆ ἐν αὐτῷ ἅπασα ἡ δύναμις τοῦ Ἑλληνισμοῦ· κατέστη ἡ σύνθεσις τῆς ἐθνικῆσ ιδέασ· ἦτο ὁ πραγματικὸσ ἀντιπρόσωποσ τοῦ πνεύματοσ αὐτῆσ, ἀπορρέων ἀπὸ τῆσ βαθυτάτης συνειδήσεωσ τῆσ φυλῆσ. Ὅτι ἐσκέφθησαν ἢ ὠνειροπόλησαν οἱ τολμηρότατοι τῶν ἀνδρῶν αὐτῆσ, ἐκεῖνοσ καθίστη πραγματικότητα· καὶ τοῦτο ἐν ὀλιγίστῳ διαστήματι χρόνου.